

До спеціалізованої вченої ради ДФ 41.086.045
Національного університету «Одеська
юридична академія»
65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23

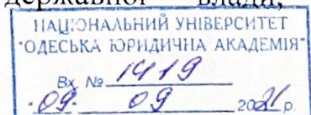
ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук, професора Зозулі Євгена
Вікторовича на дисертаційне дослідження Аракеяна Разміка Мінасовича
на тему «Державний примус у сучасній правовій політиці України»
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань
08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Вивчення і критичний аналіз тексту дисертаційного дослідження та наукових праць Аракеяна Разміка Мінасовича, опублікованих за темою дисертації, дають підстави зробити наступні висновки.

Актуальність теми дослідження та її зв'язок з планами відповідних галузей наук. У світлі сучасних державотворчих та правотворчих процесів в Україні, зорієнтованих на практичну реалізацію положень Конституції щодо побудови демократичної, соціальної, незалежної, правової держави, визнання особи найвищою соціальною цінністю, реформування базисних правових та політичних інститутів, трансформації структурних зв'язків в системі органів державної влади і управління, розробки та запровадження нової доктрини паритетних відносин суспільства, особи і органів державної влади при істотному зменшенні примусового втручання останніх, важливої актуальності набувають питання використання державного примусу.

За своїм змістом державно-правовий примус є багатоаспектним явищем і на сучасному етапі розвитку юридичної науки потребує подальшого науково-теоретичного дослідження, перш за все в контексті правової політики держави. При цьому необхідно зазначити, що державний примус має втілюватись винятково у правових формах, оскільки він так чи інакше обмежує свободу людини. Зазначене актуалізується тим, що в Україні триває активний процес удосконалення основ демократичної організації державної влади.

запровадження конституційних змін та процес перегляду Конституції України, направлений, зокрема, і на надання реальних владних повноважень безпосередньо громадянам, наближення народовладдя в нашій державі до європейських та міжнародних демократичних стандартів. Відтак, пошук оптимального механізму реалізації державного примусу в діяльності органів державної влади, в контексті забезпечення прав і основоположних свобод людини як невід'ємної складової правової політики держави, набуває науково-теоретичної і суспільно-практичної вагомості. В той же час, аналіз науково-теоретичної бази з досліджуваної проблеми підтверджує висновок дисертанта, що наразі комплексні монографічні дослідження державного примусу в світлі правової політики держави відсутні, що у свою чергу негативно впливає на законодавчу та правозахисну практику (с. 5-6 дис.).

Важливим показником актуальності обраного дисертаційного дослідження є його **зв'язок із науковими програмами, планами, темами**. Представлене дисертаційне дослідження виконано в межах наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» на 2016–2020 роки «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116U001842) та науково-дослідної теми кафедри загальнотеоретичної юриспруденції «Наступність та оновлення як тенденція розвитку держави і права сучасної України» на 2016–2020 роки (с.6 дис.).

У зв'язку з викладеним вище, проведення комплексного науково-теоретичного аналізу місця і ролі державного примусу як інструменту правової політики держави, є важливою науковою проблемою, що дозволяє зробити висновок про незаперечну актуальність представленого дисертаційного дослідження Аракеляна Р.М.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висновки та рекомендації, що містяться у дисертації, достатньою мірою аргументовані та достовірні. Варто акцентувати увагу на

чіткій постановці мети дослідження, яка полягає в комплексному теоретико-правовому аналізі проблем, пов'язаних із державним примусом у правовій політиці сучасної держави, а також формуванні на його основі науково-обґрунтованих практичних та методологічних рекомендацій щодо удосконалення застосування державного примусу в сучасній правовій політиці України (с. 6 дис.).

Мета дисертаційної роботи повною мірою відповідає визначенню завдань, які конкретизовані в дослідженні (с. 6-7 дис.). Автор також добре обґрунтував вибір об'єкта та предмета дослідження (с. 7 дис.).

Для досягнення мети дослідження і вирішення комплексу поставлених завдань автор обрав належну науково-теоретичну, методологічну та емпіричну базу дослідження, що дало йому змогу на високому науковому рівні обґрунтувати положення наукової новизни, висновки та рекомендації.

Обґрунтованість отриманих Аракелян Р.М. результатів підтверджується достатньо широкою джерельною базою дослідження (273 найменування). Необхідно зазначити, що автор детально дослідив наукові праці дореволюційних, радянських та сучасних як зарубіжних так і вітчизняних науковців різних галузей знань (філософії, філософії права, соціології, соціології права, політології, державного управління, різних галузей права) присвячені дослідженню виникнення, розвитку та формування концепції правової політики, характеристиці понятійного, методологічного та категоріального апарату дослідження, сутнісних характеристик державного примусу (с. 12-64 дис.). Наукові джерела аналізуються автором критично, з переконливою аргументацією своїх наукових положень, висновків та рекомендацій.

Методологічна основа дисертаційного дослідження Аракеяна Р.М. зумовлена його метою, завданнями, об'єктом і предметом, являє собою багаторівневу систему пізнавальних засобів і видається адекватною поставленим у роботі меті та конкретизуючим її завданням. Виправданим є використання автором плюралізму методологічного інструментарію при виборі підходів та

методів наукового пізнання, оскільки саме вони становлять фундамент науково-пізнавального процесу, забезпечують єдність та цілеспрямованість дослідницької діяльності. Ціннісним є те, що дослідження концептуально ґрунтується на поєднанні позитивістського та природно-правового підходів до дослідження права, що дозволило здійснити комплексний аналіз державного примусу, як інструмента правової політики.

Важливим методологічним інструментом дисертанта виступили феноменологічний, герменевтичний та діалектичний підходи, які дозволили розглянути феномен державного примусу як соціально-правове явище, здійснити аналіз нормативно-правових актів з метою з'ясування змісту конкретних норм права, розглянути досліджувані явища в їхньому розвитку та взаємозв'язку. Специфіка роботи зумовила використання автором історичного, структурно-функціонального, формально-логічного методів, що дало можливість дисертанту простежити розвиток уявлень про правову політику і державний примус в історії права, побудувати категоріальний апарат дослідження, дослідити конкретні прояви державного примусу в окремих галузях правової політики держави.

Таким чином, використання належного методологічного інструментарію у проведенні дослідження є підтвердженням достовірності наукових положень, висновків та результатів, викладених у дисертації.

Слід відзначити досить широку емпіричну базу дисертаційної роботи, яку становлять Конституція і закони України, судова практика, у тому числі Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини.

Структура роботи зумовлена поставленою у ній метою, відповідає логіці наукового пошуку і в цьому плані не викликає принципових заперечень.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації полягає у тому, що дисертація є першим комплексним монографічним дослідженням теоретичних та практичних аспектів державного примусу у сучасній правовій політиці України.

Висуваючи вказану загальну ідею та розглядаючи її окремі аспекти, Аракелян Р.М сформував низку особистих висновків, пропозицій та рекомендацій, які характеризуються науковою новизною і у сукупності вирішують важливе теоретичне та практичне завдання. Зокрема, підтверджуємо, що новим внеском дисертанта в розвиток теорії держави і права є запропонована авторська дворівнева система підходів до розуміння природи державного примусу з урахуванням позитивістського та природно-правового підходу до права, яка демонструє, яким чином сучасне поєднання позитивістських і природно-правових ідей впливає на формування ідей про правову політику держави й державний примус у контексті правової політики держави.

Серед іншого вважаємо, що науковою новизною вирізняється обґрунтування і формулювання авторської дефініції державного примусу в правовій політиці сучасної держави, як державно-правового феномену, що ґрунтується на праві та проводиться за встановленою законом процедурою, метою якого є охорона інтересів держави та прав людини від протиправних посягань та сприяння формуванню легітимної правової системи і правосвідомості суб'єктів.

Переконливою та обґрунтованою є позиція дисертанта щодо зв'язку між політикою держави в галузі державного примусу і правами людини, а також про те, що відповідність реального стану забезпечення прав людини суспільним уявленням про права людини має визначати характер використання державного примусу в правовій політиці.

Серед найбільш значущих положень дисертації, що характеризуються науковою новизною є те, що дисертантом здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано новий підхід щодо методології використання державного примусу в правовій політиці України, а саме щодо зменшення державного примусового впливу на суб'єктів при збереженні розумної достатності примусу на основі принципу економії репресії; обґрунтовано існування приватноправової політики держави як особливої категорії та показано

особливості застосування державного примусу в приватноправових відносинах; узагальнююча характеристика окремих положень щодо застосування державного примусу в рамках конкретних правових політик, (зокрема кримінально-правової та адміністративно-правової політики).

Зазначені наукові позиції знайшли своє логічне і фахове підтвердження за текстом дисертації. За авторським задумом робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У *Вступі* обґрунтовано вибір теми дослідження, визначено мету і завдання роботи, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету і завдання, охарактеризовано об'єкт, предмет, методологічну, емпіричну основу, наукову новизну й практичне значення одержаних результатів (с. 3-11 дис.).

Розділ 1 дисертації (с. 12-64 дис.) присвячений характеристиці теоретико-методологічних основ дослідження державного примусу в контексті правової політики України; висвітленню питань виникнення та розвитку поняття правової політики у публікаціях дореволюційних, радянських, та сучасних українських науковців; характеристиці понятійно-категоріального апарату дослідження державного примусу в правовій політиці держави.

Ціннісним є важливий методологічний висновок про те, що правовий примус необхідно розглядати в діалектичному взаємозв'язку з державою (с. 62 дис.). Обґрунтованою та важливою є сформульована дисертаном позиція про те, що державний примус як категорію правової політики слід охарактеризувати як таку, що ґрунтується на праві та реалізується за встановленою законом процедурою, що має на меті охорону інтересів держави та прав людини від протиправних посягань та сприяє формуванню легітимної правової системи і правосвідомості суб'єктів (с. 64 дис.).

У *розділі 2* дисертаном розкрито поняття та місце державного примусу, проаналізовано питання щодо класифікації форм, підстави та межі його застосування в правовій політиці держави.

Заслуговує на увагу здійснений дисертантом аналіз механізму державного примусу як специфічної функціональної системи, що дозволило йому виокремити такі його елементи: нормативно-правову основу; систему суб'єктів, що реалізують державний примус у ситуаціях, зазначених у законі; суб'єктів, тобто індивідів та організації, що стають об'єктами відповідного державного впливу; заходи державного примусу, що здійснюються стосовно таких осіб (с. 79 дис.).

Ціннісним є висновок дисертанта проте, що в правовій державі примус має підпорядковуватися ряду вимог, витоки яких базуються на ідеї прав людини. В іншому випадку такий державний примус переростає в державне насилля, втрачає свою правову природу і не може більше пов'язуватися з виконанням встановлених Конституцією України функцій держави (с. 85 дис.).

Значущим доробком дисертанта є запропонована ним авторська класифікація заходів державного примусу: заходи, пов'язані з правопорушеннями (заходи відповідальності) та не пов'язані з правопорушеннями (правовідновлювальні, попереджувальні); заходи процесуального забезпечення; заходи, спрямовані на підтримку суспільних потреб; заходи, спрямовані на підтримку функціонування держави та її інститутів (с. 103-112 дис.).

Розділ 3 присвячений характеристиці напрямків застосування державного примусу в правовій політиці держави. Дисертант фахово з матеріально-правової та процесуально-правової точок зору характеризує специфіку застосування державного примусу в адміністративно-правовій, кримінально-правовій та приватно-правовій політиці України.

Заслуговують на підтримку висновки дисертанта про те, що в адміністративно-правовій політиці держави заходи адміністративно-процесуального примусу є більш гнучким інструментом державної адміністративно-правової політики та мають більш значний прихований примусовий потенціал, ніж заходи адміністративного покарання (с. 132 дис.); в кримінально-правовій політиці держави необхідним є зважений баланс між

заходами з гуманізації кримінально-правової політики (декриміналізація, депеналізація, впровадження інституту кримінальних проступків) та необхідністю в окремих випадках, з метою боротьби з новими типами кримінальних правопорушень, посилення примусових заходів (криміналізація домашнього насильства та введення нового типу примусових заходів у вигляді обмежувальних приписів) (с. 137-149 дис.).

Заслуговує на увагу змістовна та детальна характеристика державного примусу приватно-правової політиці держави. Ціннісними в цьому контексті є сформульовані дисертантом низка обґрунтованих позицій у цій сфері серед яких: примус є елементом приватно-правових відносин так само, як і будь-яких інших правовідносин (с. 151 дис.); головна функція примусу в приватному праві, що полягає в стимулюванні правомірної поведінки осіб (с. 156 дис.); хоча держава найчастіше не виступає джерелом примусу в приватному праві, примус у ньому все ж застосовується за активної державної участі, а порядок його застосування, підстави, міра та обмеження визначаються державною політикою у відповідній галузі приватного матеріального або приватного процесуального права (с. 161 дис.).

Найважливіші результати дослідження викладені у висновках дисертації, що відповідають поставленим завданням і мають, безумовно, важливе значення для науки загальної теорії держави і права та юридичної практики України.

Практична значимість дисертаційного дослідження. Основні положення, висновки і рекомендації дисертації є внеском автора в процес удосконалення вітчизняної загальнотеоретичної юридичної науки, а також можуть використовуватись у подальших дослідженнях галузевих юридичних наук.

Необхідно підкреслити практичну цінність дослідження, оскільки висновки і рекомендації щодо системи підходів до розуміння природи державного примусу можуть слугувати як теоретичний матеріал у правотворчій діяльності при формуванні державних правових політик, зокрема державної кримінально-правової політики, адміністративно-правової політики,

приватноправової політики; практичній діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема правоохоронних органів та судів.

Практичне застосування результатів дисертаційної роботи полягає у можливості застосування її висновків і пропозицій під час підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників, посібників із навчальних курсів з теорії держави і права, правової політики, кримінального, адміністративного, цивільного, господарського права, для розробки лекційних курсів з кримінального, адміністративного, цивільного процесу, криміналістики, а також складання текстів лекцій та навчально-методичних матеріалів для проведення семінарів і практичних занять із цих дисциплін; у наукову-дослідній роботі – як основа для подальшого дослідження державного примусу як правової категорії правової політики України.

Повнота викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях. Основні теоретичні положення дисертаційного дослідження висвітлено у 5 наукових статтях, перелік яких затверджено МОН України, 1 статті, опублікованій у зарубіжному науковому виданні, 4 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Характер та зміст наукових статей в яких відображено положення дисертації і результати проведених досліджень, спрямованість науково-практичних конференцій, де відбувалась апробація дисертаційної роботи повною мірою розкривають дослідницьку проблему.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено.

Оформлення дисертації, оцінка мови і стилю дисертаційної роботи.

Дисертація оформлена відповідно до вимог наказу МОН України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації». Дослідження написане українською літературною мовою, в науковому стилі.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. У цілому високо оцінюючи зміст дисертаційного дослідження Аракеяна Р.М.,

позитивно оцінюючи його загалом, слід відмітити низку зауважень та дискусійних питань.

Питання:

1. З роботи складається враження, що Ви розглядаєте державний примус мало як не основний інструмент державної правової політики, що визначає її характер. Це слідує, наприклад, з використання Вами понять мобілізаційної та еволюційної правової політики. Проти чи це правомірно? Чи дійсно державна правова політика повинна настільки повно ґрунтуватися на примусі?

2. Ви розглядаєте державний примус в контексті правової політики. А чи може державний примус існувати поза цим контекстом? Або це буде вже якийсь інше явище, а не державний примус в тому вигляді, в якому Ви його визначаєте?

Зауваження:

1. У першому розділі, як уявляється, автор навів необхідний опис історії поняття, що досліджується, та методології. Водночас, виглядає так, що підрозділ 1.1 частково перетинається з підрозділом 1.3. Під час захисту авторові варто звернути увагу на цю проблему та роз'яснити її.

2. Знов таки, зауваження щодо структури. Викликає деякі питання побудова третього розділу дослідження. Звичайно, дослідження практики державного примусу за галузевою ознакою – цілком правомірний підхід, але він є обмеженим, оскільки дозволяє розглянути лише певні галузі права, а не правову політику держави в цілому. Можливо, в майбутніх дослідженнях варто було б ввести якусь нову структуру, наприклад, примус у публічно-правових відносинах та приватно-правових відносинах, або державний примус при застосуванні імперативного методу правового регулювання та диспозитивного методу правового регулювання.

3. З урахуванням численних посилань автора на міжнародно-правові акти, зокрема щодо прав людини, в роботі було б доцільно приділити більше уваги

державному примусу при імplementації таких міжнародних стандартів в Україні. Наразі в роботі відповідні міркування практично відсутні.

Тим не менше, зазначені питання, критичні зауваження та побажання носять дискусійний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку даного дисертаційного дослідження, наукової новизни і обґрунтованості переважної більшості його положень і висновків.

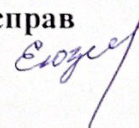
Загальна оцінка дисертаційної роботи.

Представлена дисертація є самостійним і завершеним науковим дослідженням, яке містить наукові положення та науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують важливе наукове завдання і мають істотне значення для юридичної науки. Рецензоване дослідження містить раніше не захищені положення і наукові висновки, що отримані особисто автором.

Враховуючи викладене, можна зробити висновок, що дисертація Аракеляна Разміка Мінасовича на тему «Державний примус у сучасній правовій політиці України» є завершеним самостійним дослідженням, яке відповідає вимогам Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167 (зі змінами), має наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів, а її автор заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Офіційний опонент:

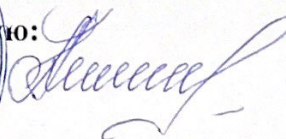
**Професор кафедри загально-правових дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

Євген Зозуля

**Підпис професора кафедри ЗМД
ДонДУВС Євгена Зозулі засвідчую:**

ст. діловод ВДСД

Катерина Голяк